

A predikátummozgatás megszilárdulása:
Az ige-igekötő szórend és igemódosítók az ómagyarban

Hegedűs Veronika

MTA Nyelvtudományi Intézet

hegedus.veronika@nytud.mta.hu

Kivonat

A tanulmány az igekötő és az ige, illetve tágabban az igemódosítók és az ige szórendjét vizsgálja az ómagyarban. Az ómagyar korra lezajlott OV – VO alapszórendi változás nem hatott az igekötők szórendjére, és azok semleges mondatokban többnyire az ige előtti pozícióban jelennek meg, ahogyan az a mai magyarra is jellemző. A szórend mögött egy újraelemzés áll, amely a korábbi ige előtti argumentumpozíciójuk egy ige előtti predikatív pozícióvá értelmezte újra, ezáltal a az igével összetett predikátumot létrehozva a látható szintaxisban. Az igekötőkkel ellentétben a többi igemódosító esetében nagyobb szórendi variációt találunk, ami azt mutatja, hogy a predikátummozgatás, illetve a predikátumok kötelező ige előtti pozíciója a többi predikatív elemre lassan terjedt ki.

Abstract

This paper examines the word order properties of particles, as well as other verbal modifiers, with respect to the verb in Old Hungarian. By that period, the language had undergone a word order change from OV to VO but this did not affect the order of particles, they were mostly preverbal in neutral sentences. It is argued that a reanalysis took place, as a result of which the old preverbal argument position was reinterpreted as a preverbal predicative position. Other verbal modifiers (e.g. secondary predicates or bare objects) exhibit word order variation in neutral sentences in Old Hungarian, which shows that predicate movement into the preverbal position was extended to the other classes of verbal modifiers at a slower pace.

Kulcsszavak: igekötő, igemódosító, predikátum, szórend, újraelemzés

Keywords: verbal particle, verbal modifier, predicate, word order, reanalysis

1. Bevezetés

Jelen tanulmány célja az ómagyar szórend egy aspektusának, nevezetesen az igekötő és az ige, illetve tágabban az igemódosítók és az ige szórendjének vizsgálata az ómagyarban. Az igemódosítók osztályába ma azokat a konstituenseket sorolja a szintaktikai irodalom (pl. É. Kiss 1992, 2002, Komlósy 1992), amelyek semleges mondatokban közvetlenül az ige előtt állnak (nem-semleges mondatokban viszont nem), és az igével együtt mintegy összetett predikátumot alkotnak (l. É. Kiss 2006). Ilyenek például az igekötők, a másodlagos predikátumok, de a pusztá névszói tárgyak is.

Az ómagyar korban azt találjuk, hogy az igekötők szórendi viselkedése nagyban megegyezik a maival, néhány szisztematikus kivételtől eltekintve, míg a többi igemódosító

nagyobb szórendi variációt mutat. Az igekötő – ige szórend és a szórendi variáció is érdekes annak fényében, hogy a magyar nyelv alapszórendje OV-ről VO-ra változott az ómagyar kort megelőzően – a bal periférián kialakult topik és fókusz projekciók kialakulásával együtt (É. Kiss 2011, 2013) –, ez a fontos változás azonban nem hatott az igekötők szórendjére, ellentétben például az angollal, ahol hasonló szórendi változás hatására az igekötők is posztverbális pozícióba kerültek. Ezt azzal magyarázom, hogy a szórendi változást követően, az igekötő-ige szórend predikátummozgatással levezetett szórend lett, az igekötők ige előtti pozíciója pedig újraelemződött predikátumpozícióvá. A mozgatás, illetve a predikátumok kötelező ige előtti pozíciója a többi predikatív elemre lassabban terjedt ki, ezzel magyarázhatjuk azok szabadabb szórendjét az ómagyarban.

A tanulmány felépítése a következő. Az igemódosítók és szórendi tulajdonságaik rövid bemutatása után (2.) az alapszórendet érintő változások hatását, illetve a régi OV szórend szintaktikai maradványait mutatom be röviden (3.). A 4. rész az ómagyar igekötők viselkedését tárgyalja, az 5. részben pedig a javasolt elemzést mutatom be, amellel érvelve, hogy egy szintaktikai újraelemzést követően, az igekötők kötelezően predikátumpozícióba kerülnek már az ómagyar semleges mondatokban is. Az igekötők után a többi igemódosító viselkedését vizsgálom a 6. részben. A tanulmányt rövid összegzés zárja.

2. Az igemódosítók osztálya és szórendje a mai magyarban

A magyar szórend egyik legfontosabb tulajdonsága az úgynevezett diskurzuskonfigurációs jellege, azaz hogy a mondatok szórendjét információszerkezeti megfontolások határozzák meg. Az argumentumok alapszórendje SVO (Horvath 1986; Surányi 2006; É. Kiss 2013), a mondat bal perifériáján azonban topik, kvantor és fókuszpozíciókat találunk, melyeket elfoglalhatnak argumentumok és adjunktumok is. További fontos szórendi tulajdonság, hogy az ige előtti pozícióban gyakran találunk különböző (predikatív) komplementumokat, melyeket közösen igemódosítónak nevezünk (Komlósy 1992, É. Kiss 2006). Az (1) alatti szerkezet tehát a mondat ige előtti felépítésének vázlata (É. Kiss 2002, 2006 alapján).

(1) [CP [TopP [DistP [FocP [PredP [VP ...]]]]]

A szórend tárgyalásánál fontos különbséget tenni semleges és nem-semleges mondatok között, mely megkülönböztetés egyszerre utal intonációbeli és szórendbeli különbségre (Kálmán 1985a,b). A semleges mondatoknak semleges a prozódiaja: a főhangsúly az igrén vagy az ige előtt álló igemódosítón van; a nem-semleges mondatokban viszont emfatikus hangsúly esik valamely mondatösszetevőre és ennek következtében nem az igrén van a főhangsúly. A szórendbeli különbség leíró szinten az, hogy nem-semleges mondatokban tagadás, fókusz vagy kérdőszó jelenléte miatt az ige megelőzi az igemódosítót, amely a viszonylag szabad szórendű posztverbális mezőben van ilyenkor (kivéve, ha az igemódosító maga is a bal perifériára kerül). Ezt a szórendi különbséget azzal magyarázhatjuk, hogy nem-semleges mondatokban az ige a semleges pozíciójától feljebb mozog a szerkezetben, vagy a tagadószó vagy a fókusz/kérdőszó közvetlen szomszédságába, hogy fej-specifikáló viszonyba kerüljenek (l. Bródy 1990, 1995; É. Kiss 2002; stb.).

Az igemódosítók elnevezése arra utal, hogy az elemek az átlagos argumentumviszonytól különböző szemantikai kapcsolatban állnak az igével. Ide tartoznak az igekötők és a mozgásigék direkcionális vonzatai (2a), a kopulás mondatokban megjelenő nem-verbális predikátumok (2b), a másodlagos predikátumok (2c-d), illetve a pusztá köznévi tárgyi argumentumok is (2e), melyek hasonlítanak a többi igemódosítói szerepű elemhez abban, hogy nem referenciálisak (Kömlösy 1992, Farkas–de Swart 2003).

- (2)a. A labda **be-** / **a kapuba** gurult.
b. János **okos** / **tanár** volt.
c. A kovács **laposra** kalapálta a vasat.
d. Marit **okosnak** tartom.
e. Mari **könyvet** olvas.

Több elemzés szerint az ige és az igemódosító összetett predikátumot alkotnak; a szórend levezetésére az utóbbi évtizedekben több javaslat született. Lexikalista elemzések szerint az összetett állítmány szótári egységként, egyben kerül be a szintaxisba (Ackerman–Webelhuth 1998). Horvath (1986) elemzése szerint külön lexikai egységekről van szó, és az igemódosító az ige szintaktikai vonzata, de szintaktikailag együtt generált komplex elemet alkotnak. A későbbi elemzések a szintaktikai deriváció során mozgatóval vezetik le az igemódosító és az ige szórendi helyzetét, az igemódosítót posztverbális helyéről mozgatják az ige előtti pozícióba. A legutóbbi elemzések az igemódosító predikatív voltára helyezik a hangsúlyt, ennek megfelelően mozgatóval predikátummozgató egy predikátumok számára bevezetett funkcionális projekcióba (PredP, predikatív frázis), ahogyan azt az (1) alatti szerkezet is mutatja (É. Kiss 2006, Surányi 2009).¹

3 Az alapszórend változásának hatásai

Az ómagyarban megtaláljuk a legtöbb fent említett tulajdonságot, azonban az igemódosító szerepe a mainál korlátozottabbnak tűnik. Semleges mondatokban az igekötőket szinte mindig preverbális pozícióban találjuk (némi variációval, amelyről alább lesz szó), a többi igemódosító azonban jóval nagyobb szórendi variációt mutat és nem mindig az ige előtt jelenik meg. Ez a szórendi variáció azért is érdekes, mert a nyelv átment egy szórendi változáson, melynek eredményeként az eredeti SOV alapszórendet SVO alapszórend váltotta fel.

3.1 SOV és SVO szórend az ómagyarban

É. Kiss (2011, 2013) egy szórendi változást hipotetizál, amely az eredeti (S)OV-ből (S)VO szórendet eredményezett. Ez a változás még az írásos korszak előtt lejátszódott, azonban az ómagyar szövegek a korábbi állapot számos maradványelemét megőrizték még – főként

¹ Ennek alternatívájaként Broekhuis–Hegedűs (2009) Spec,VP-be mozgatja az igemódosítókat, de a mozgatókat ők is predikátummozgatóként elemzik.

variáció formájában – ami a rekonstrukciót, a régebbi szintaktikai jellemzők visszavetítését is segíti. A szintaktikai rekonstrukció ilyen maradványjelenségek nélkül nehéz vállalkozás lenne, azonban a visszaszorulóban, eltűnően lévő jelenségekből visszavezethetjük a korábbi szintaktikai jellemzőket is.

Az egyik ilyen tulajdonság az, hogy bőven találunk OV szórendet, és csakis ebben a szórendben esetjelölés nélküli tárgyak is megjelenhetnek a mondatban. Ezt illusztrálja a (3) alatti mondatban megjelenő alárendelt tagmondat. Csak igenévi tagmondatokban találunk ilyen jelöletlen tárgyra példákat, a tárgy a legtöbb esetben már accusativusi esetben jelenik meg.²

(3) mel **myse haluan** vymadgozzonk harmad ydeyglen

(JókK 6, É. Kiss 2011 (3a))

A tagadó mondatokban találunk egy másik olyan jelenséget, amelyet É. Kiss az OV alapszórend maradványának tekint. A tagadó mondatok szórendje többnyire NEG–V–PRT, azonban az ómagyar szövegekben még bőven találunk PRT–NEG–V szórendet is. Ez utóbbi szórend sokáig volt jellemző (ahogyan azt Gugán cikke a jelen kötetben tárgyalja) és ma is létezik, azonban ma jelölt, különleges pragmatikai funkciója van. Az ómagyarban azonban nem úgy tűnik, hogy jelentésben jelölt vagy különleges szórend lett volna.

(4) Es az Ver touaba **ky** nem **futott**

(JókK 69, É. Kiss 2011 (6))

Szintén a fejező OV szerkezet maradványa a mondatvégi kérdő partikula, ami még előfordul az ómagyar korszakban. Az *-e* kérdő partikula szórendi variációt mutat abban a tekintetben, hogy a mondat végén jelenik meg, vagy pedig mai pozíciójában az igehez vagy a fókuszhoz klitizálódva. A mondatvégi pozíció egy fejező CP-t feltételez, ami az SOV szórendekre jellemző tulajdonság.

(5) Nēde tū incab nagobac vattok azocnal **ē**?

(MünchK 12vb, É. Kiss 2011 (14b))

A kérdő partikula mondatvégi pozíciója helyett fokozatosan kialakult a mai szórend, ahol az *-e* az ige vagy a fókuszált összetevő után áll (elliptikus szerkezetekben). Ez a változás már az ómagyar korban is folyamatban volt, amit a szórendi variáció is mutat. Az (5) alatti mondatvégi pozíció mellett ugyanis előfordul az *-e* az ige után is, már korai szövegekben is.

(6) frater Rufine nemde mondamee neked

(JókK 53)

Ezek a szórendi változások azzal az általános átalakulással jártak együtt, amelynek során a fejező szerkezetek fejkezdetűvé váltak, különös tekintettel a funkcionális projekciókra. Ezzel

² Más uráli nyelvekben továbbra is találunk jelöletlen tárgyakat, ezekre a nyelvekre többnyire szigorú SOV szórend jellemző.

egyidejűleg a nyelvben kialakult a mondat bal perifériáján az információs szerkezeti pozíciók sora (topik, fókusz), ezeket találjuk a mondat élén, míg az argumentumok szabadon megjelenhetnek posztverbálisan is, ha nincs diskurzus- vagy operátorfunkciójuk.

Az igeekötők tipikusan olyan elemek, amelyek nem viselkednek topikként, hiszen nem referenciálisak, nem is kvantorok, ezért azt várhatjuk, hogy az argumentumokkal együtt posztverbálisan találjuk őket az SVO szórend kialakulása után. Nyelvtipológiai szempontból érdemes megvizsgálni más olyan nyelveket is, amelyekben vannak igeekötők (vagy ahhoz hasonló elemek) és amelyek a magyarhoz hasonló szórendi változáson mentek át. Ilyen nyelv az angol, ahogyan azt a következő alfejezetben röviden érintjük.

3.2 Germán párhuzamok

Az angolban végbement jól dokumentált szórendi változás egy érdekes párhuzamot és kérdést vet fel a magyar igeekötők szórendjére nézve. Az angol is SOV nyelvből SVO szórendű nyelvvé vált, de már az írott története során, vagyis a változás jól dokumentált. Az angolban ez az alapszórendbeli változás azt is magával hozta, hogy a régi igeekötő (particle) – ige szórend (amelyre a (7) jó példa) megfordult, vagyis az ige a többi vonzatához hasonlóan az igeekötőszerű elemeket is megelőzi (Van Kemenade–Los 2003, Elenbaas 2006). Ez az új szórend jól illeszkedik az angolban általános fejkezdetű szerkezetek sorába. A mai angol szórendet a (8) alatti példa illusztrálja.

- (7) I **oute**-take not o creature (óangol)
én ki-vesz nem egy lény
'Egyetlen lényt sem zárok ki'

(Van Kemenade–Los 2003: 109, idézett hely: Cmcloud 24;
glossza és fordítás saját – HV)

- (8) He phoned his mother **up**. (angol)
ő telefonált ő.gen anya fel
'Felhívta az anyját.'

(Van Kemenade–Los 2003: 85; glossza és fordítás saját – HV)

Az igeekötő felszíni pozícióját Kroch–Taylor (2000) annak diagnosztizálására is használják, hogy egy adott stádiumban az angol OV vagy VO alapszórendű: Mivel az igeekötők könnyű elemek, nem gondoljuk, hogy jobbra mozgatnánk őket, pl. nehéz főnévi csoportok mozgatása (heavy NP-shift) vagy jobbra való topikalizáció során. Ezért azután, ha az igeekötő az ige mögött jelenik meg, akkor ott is van generálva. Vagyis amikor az angol szórend igeekötő – ige sorrendről ige – igeekötő sorrendre váltott, akkor már VO alapszórendet feltételezhetünk.

A ma is SOV szórendű germán nyelvekben az igeekötő az ige előtt jelenik meg az alapszórendet jól mutató igevégű tagmondatokban, vagyis ahol nincs V2 miatti igemozgatás a bal perifériára. Erre látunk példát (9) alatt, ahol a holland *felhív* igeekötős ige igeekötője közvetlenül megelőzi a tagmondat végi főigét.

- (9) dat Jan hij moeder heeft **op**-gebeld (holland)

hogy János ő.gen anya perf fel-hívta
'hogy János felhívta az anyját'

Míg az igekötő ige mögötti pozíciójáról általánosan elfogadott megállapítás az, hogy az igekötőt ott generáltuk és nem mozgattuk oda, az ige előtti igekötőkről az általános feltételezés az, hogy az igekötő felszíni (azaz ige előtti) pozíciója egy mozgattal levezetett hely, különösen, ha univerzális VO alapszórendből indulunk ki (a fej-komplementum szórend univerzalitásáról l. Kayne 1994). Ennek az ige elé való mozgásnak a magyarázatára Zwart (1993) és Koster (1994) a holland másodlagos predikátumok felszíni pozíciójaként egy ige előtti predikatív frázist (PredP) javasolnak. Ez az elemzés azt állítja, hogy az ige a Pred fejbe, míg a másodlagos predikátum – így az igekötő is – a PredP specifikálójába mozog, hogy ott formális jegyeket ellenőrizzen. Ez a mozgás ad számot az igekötők és a többi másodlagos predikátum felszíni pozíciójáról. Ha ebből az elemzésből indulunk ki, akkor azt mondhatjuk, hogy az angol és például a holland közötti releváns különbség az, hogy az angolban ez a mozgás nem megy végbe, ezért posztverbálisak az angol igekötők.

Mindezeket figyelembe véve a magyar szórend történeti változása is érdekes. Az angol adatoktól eltérően, a magyarban azt találjuk, hogy az alapszórend változása ellenére, az igekötő – ige sorrend megmaradt, nem fordult az ellenkezőjére (semleges mondatokról van szó, hiszen az alapszórendet azokon teszteljük). Az igekötő – ige szórend az OV alapszórendű germán nyelvekhez hasonló, feltehetjük, hogy szerkezetük is azonos. De mielőtt az elemzésre térnénk, nézzük meg, milyen szórend jellemzi az ómagyar igekötős ígétet.

4 Igekötős ígék az ómagyarban

4.1 Az igekötők osztálya

Az igekötők osztálya az ómagyar korban is számos elemmel rendelkezett, és az elemek száma fokozatosan bővült (D. Mátyai 1991, 1992, 2003). A legrégebbi igekötők a *meg*, *el*, *ki*, *fel*, *le* és a *bel/be*; ezek mind adatolhatók a legkorábbi forrásoktól kezdve. Az ómagyar korban újonnan grammatikalizálódó elem az *egybe*, *által*, *alá*, *elé*, *össze*, *vissza*, vagy az *elő*.

A legkorábbi elemek közül a *meg* grammatikalizációja van a legelőrehaladottabb állapotban. A legkorábbi szövegekben is előfordul pusztán funkcionális használata, amikor már egyáltalán nincs direkcionális (azaz lexikai) jelentése, mint pl. a (10) alatti mondatban, de bőven találunk még direkcionális használatot is, amikor 'vissza' jelentésben fordul elő. Ez utóbbira példa a (11) alatti mondat, melyben egy mozgásige vonzataként jelenik meg, direkcionális jelentésben.

(10) zent ferenc mene zent Jacabot **meg-latny** (JókK 13)

(11) Es fèllet véuèn almocban hog ne **mennenèc meg** herodèshéz (MünchK 9ra)

A *meg* eredeti direkcionális jelentése fokozatosan lekopott, és más igekötők vették át a helyét olyan helyeken, ahol irányjelentés kellett, azaz például mozgásigék mellett. Mára eltűnt a

produktív direkcionális használata, csak nyomokban van meg olyan igekötős kapcsolatokban, mint például a *megad* (értsd: 'visszaad'), vagy a *megetérít* ('visszatérít költséget'), de más, produktív kapcsolatokban pusztán telicizáló funkcióelemként jelenik meg. A többi igekötőnek még van produktív téri használata, bár a legtöbbet nem direkcionális jelentésben is lehet használni.

Az igekötők használata terjedőben van az ómagyar kortól fogva. Az ómagyar szövegekben is jól megfigyelhető ez, akár ha ugyanazon szöveg két fordítását vetjük össze. Az alábbi példák két bibliafordítás azonos soraiból származnak; a két szöveg keletkezése között kevesebb, mint száz év különbség van (Müncheni kódex 1416/1466 és Jordánszky-kódex 1516-1519). Az újabb szövegben számos helyen megjelenik egy igekötő ott, ahol korábban még pusztán az ige szerepelt, azaz elmondhatjuk, hogy az igekötők használata terjed. Alább két kiragadott példapár illusztrálja ezt a jelenséget, ahol a *meg* és az *el* igekötők jelennek meg a Jordánszky-kódex szövegében.

- (12) a. es **mutata** nèki mend èz vilagnac orzagit (MünchK 10ra)
 b. es **meg mw̃tata** hewneky ez vylaghnak mynden orzaghyt (JordK 363)

- (13) a. es **èrèztuē** oket betlehembe (MünchK 8vb)
 b. es **el-ereztwen** hwket betlehembe (JordK 359)

Ezzel összhangban, azzal együtt, hogy az igekötők gyakorisága nő, számos új elem is megjelenik igekötői funkcióban. Így például az *által* is újnak tekinthető, habár már a Jókai-kódexben is megtaláljuk igekötői szerepben – direkcionális jelentéssel, mint a (14a) példában is. De új elem az *egybe* és az *össze* is.

- (14) a. Myre kesel **altal-mened** az vyzen (JókK 18)
 b. Ma **egbè gũitõm** [gyűjtöm] õkèt (BécsiK 192)
 c. **ewzue gewÿtyuala** [össze-gyűjti vala] mend az papok (JókK 97)

A leggyakoribbnak számító *meg* igekötő helyét már ebben a korban is átveszi egy egyértelműen direkcionális igekötő olyan környezetekben, ahol a direkcionális jelentés fontos. Ismét csak két fordítás vizsgálata mutatja, hogy néhány helyen különböző igekötő jelenik meg a két szövegben, és egy tipikus változás az, hogy a *meg* helyett az *el* igekötőt találjuk, amikor egy hely elhagyásáról van szó, azaz, amikor mozgást fejezünk ki.

- (15) a. Tahat **meg**-haga õtèt az õrdõg (MünchK 10ra)
 b. Ottan **el**-hagÿa hewtet az erdeg (JordK 363)

- (16) a. es nazaret nèuõ varos **m̃g**-haguan (MünchK 10rb)
 b. es **el** hagywan nazarethnek varosat (JordK 363)

Ez a változás azt sugallja, hogy a *meg* az ómagyar kor során már kezdte elveszíteni a direkcionális jelentését, és más, produktívan téri elemek vették át a helyét, amikor nem csak

telicizáló funkciója volt a mondatban. A helyette megjelenő *vissza*, illetve más új igekötők is az egyre gyakoribb igekötő-használatot jelzik.

4.2 Az igekötők disztribúciója

Az igekötő és az ige szórendi tulajdonságainak megállapításához a semleges és a nem-semleges mondatokat külön érdemes tárgyalni. A mai magyarban éles különbség az, hogy míg a semleges mondatokban az igekötő közvetlenül megelőzi az igét, a nem-semleges mondatokban többnyire az ige mögötti mezőben találjuk, vagy a bal periférián. Az ómagyar adatokban is ehhez nagyon hasonló eloszlást találunk, néhány tipikus kivétellel, ezt tekinti át a következő két alfejezet.

4.2.1 Semleges mondatok

Természetesen érdemes megjegyezni, hogy a mondatok semlegességének megállapítása nem mindig egyszerű, hiszen az írott szövegben néha nehéz eldönteni, hogy egy ige előtti összetevő esetleg fókusz szerepű-e, vagyis hogy biztosan semleges-e a mondat. Vizsgálatomban egyenként megnéztem a mondatokat kontextussal együtt, és úgy soroltam be őket a két típus valamelyikébe. A legtöbb esetben azt találjuk, hogy semleges mondatokban az igekötő az ige előtti pozícióban van.

- (17) a. hug turchucat **mige** zocostia vola (HB)
- b. De frater ylyes **meg** haragwan: sebesseguel **bel**-teue aytayat S **el**-tere (JókK 16)
- c. Es ρ a haiocskaba **fél**-mēuen (MünchK 14va)

Vannak azonban olyan mondatok is, ahol a (kontextus alapján) semlegesnek tűnő mondatban az igekötő az ige után helyezkedik el. Ha a mai intuíciónkból indulunk ki, akkor nem várunk olyan mondatokat, mint a (18) alattiak.

- (18) a. De **menenek el** pyspekseg here. (JókK 6)
- b. Tehat zent ferenc **mene el** az erdewbe (JókK 9)

A 6. alfejezetben visszatérek ezekre a példákra, és arra, hogy mi lehet a magyarázata az itt látott szórendi variációnak.

4.2.2 Nem-semleges mondatok

Nem-semleges mondatokban ma az igekötők általában az ige mögötti mezőben találhatóak. Ahogyan azt korábban említettem, a nem-semleges mondatok többfélék lehetnek, ezért érdemes őket típusonként megnézni a szórendi variáció vizsgálatakor.

Nem-semleges egy mondat például akkor, ha fókuszált konstituens található benne az ige előtti pozícióban (Kálmán 1985b). Az ige és a fókusz szomszédosak egymással, és ezekben az esetekben az igekötő (vagy más igemódosító) többnyire posztverbális.³

Az ómagyar fókuszos mondatokban az igekötőt az ige mögött találjuk, ezt illusztrálják a (19) alatti mondatok, amelyekben határozók vannak fókuszban.

- (19) a. ky ezkeppen fordolot vala **meg** (JókK 2)
b. mas vton fordolanac **mġ** ρ orzagoba (MünchK 9ra)

A tagadó mondatok szórendje is a nem-semleges mondatokkal egyezik meg (É. Kiss 2002). A tagadószó közvetlenül az ige előtt jelenik meg (illetve fókusztagadás esetén a fókuszált összetevő előtt), azaz a tagadó mondatokban is az ige mögött áll az igemódosító. Az ómagyarban is megtaláljuk ezt a szórendet tagadás esetén, például a következő tagmondatok is ezt mutatják.

- (20) a. nem fizettel telyesseguel **meg** (JókK 7)
b. nē mehettec**bè** meññècnèc orzagaba (MünchK 11ra)

A tagadó mondatok között találjuk a legtöbb kivételt a mai intuíció miatt várt tagadás – ige – igekötő szórend alól. A kivételek között főleg olyan szórendet találunk, ahol az igekötő megelőzi a preverbális tagadószót. Ezt illusztrálják a következő mondatok.

- (21) a. De aldott cristus sonha hyw embernek zyuet **meg** nem **kemeneyty** (JókK 52)
b. es sem urroc **ki** nē **assac** sē èl-nē **uroziac** (MünchK 12va)

Gugán (ebben a kötetben) tagadó mondatokban vizsgálja az igekötő helyét, és azt találja, hogy a (21) alatti szórend a meghatározó, és ez így marad egészen az újmagyar korig. A tagadó mondatok szórendje a jelen tanulmány céljai szempontjából a semleges mondatokkal összehasonlítva érdekes. Az alapszórend vizsgálatakor a semleges mondatokat nézzük elsősorban: az igekötő és az ige szórendi tulajdonságai és azok elemzése szempontjából a semleges mondatok az igazán árulkodóak, ott látjuk azt, hogy alapesetben hol jelenik meg az igekötő (és a többi igemódosító). Azonban a tagadás szintaktikai elemzése és az OV tulajdonságok továbbélése szempontjából ez a ma jelölt tagadó szórend meghatározó fontosságú.

A tagadás általános elemzése szerint az ige feljebb mozog a semleges felszíni pozíciójából, ezért posztverbális az igemódosító ezekben a mondatokban, hiszen az az eredeti helyén marad. Ezzel szemben az ómagyar adatokban a preverbális tagadószó előtt találjuk az igekötőt, vagyis teljesen más elemzést kell feltennünk. É. Kiss (2011, 2013) azzal magyarázza ezt a szórendet, hogy a tagadás egy korábbi OV szórendre jellemző módon is történhet még ebben a nyelvvállapotban, ami azt jelenti, hogy a tagadószó (*nem/ne*) az igei fejhez csatolódik, így az igekötő magasabban, a fej feletti specifikáló pozícióban jelenik meg.

³ A posztverbális mező szabad szórendű a nem-semleges mondatokban. A szabad szórend lehetséges elemzését nyújtja Surányi (2006), É. Kiss (2010).

Szórendileg a nem-semleges mondatok közé tartoznak a felszólító mondatok is, ahol nem előzi meg operátor az igét, azonban jelölt a szórendjük és intonációjuk is. Jellemző szórendjük ige – igekötő, és már az ómagyarban is ez a jellemzőbb, azonban itt is találunk ellenpéldákat. A tagadáshoz hasonlóan a felszólító mondatokban is néha a felszólító alakú ige előtt találjuk az igekötőt. A (22) és (23) alatti példák ezt a két szórendet mutatják be, ahol a (22)-ben talált szórend a ma is jellemző felszólító szórend, a (23) alatti pedig a nem várt igekötő-ige szórend.

(22) Ha akarz tekelletes leny **men-el s-arwld-el** mendedett (JókK 6)

(23) Te ke[di] micor imadkozandol **bè-men** te hailakodba (MünchK 12rb)

A felszólító mondatok fordított szórendjét azzal magyarázzák, hogy az ige a semleges mondatbeli helyénél magasabbra mozog, maga mögött hagyva az igemódosítót (Varga 2011). Az ige előtti igekötő azonban azt jelzi, hogy az ige nem hagyta el az alacsonyabb pozícióját. Ez a szórend ma is előfordul, ahogyan azt (24) is mutatja.

(24) Aztán időben haza-gyere!

Dömötör–Varga (2014) azt figyelte meg, hogy az egyenes szórendű felszólító mondatok különleges szemantikai-pragmatikai tulajdonságokkal bírnak, és nem valódi felszólító mondatok. Ha az igemozgatást a felszólítás illokúciós ereje váltja ki, akkor azt mondhatjuk, hogy itt csak morfológiailag felszólító alakúak (valójában kötőmódúak) az igeik, de mivel hiányzik a felszólító illokúciós erő, nem történik igemozgatás sem. Az ilyen rendhagyó szórendű ómagyar adatokhoz az 5.2-es alfejezetben visszatérek.

5 Az ómagyar igekötős szerkezetek

Ahogy tehát láttuk, az ómagyar igekötős szerkezetek nagyrészt a mainak megfelelően viselkednek. Az igekötős igeik szintaktikai elemzéséhez először az igekötők tulajdonságait tekintem át röviden, majd az igekötő és az ige által alkotott komplex predikátumokra térek át. Az igekötős igeikkel kapcsolatos alapvető feltevés az, hogy a szintaxisban hozzuk őket létre, vagyis az ige és az igekötő külön-külön kerülnek be a szerkezetbe, mégpedig az igekötő másodlagos predikátumként az ige vonzatkeretében, majd az igekötő mozgásával vezetjük le a felszíni szórendet, ezáltal az „igekötős igét”, azaz az összetett állítmányt is létrehozva.

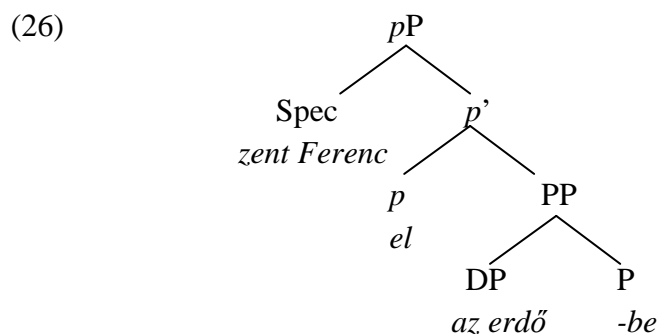
5.1 Az igekötők szintaktikai szerkezete

Az igekötők kategóriájukat tekintve adpozíciók, szerkezeti helyük pedig a kiterjesztett adpozíciós frázisban (PP) van, a hely és irányjelölő adpozíciók – a magyarban posztpozíciók – feletti funkcionális rétegben. Van Riemsdijk (1990) és Svenonius (2010) terminológiáját követve, a *pP* projekció fejében veszem fel az igekötőket. Amikor a mondatban az igekötőn kívül egy vele asszociált névutós kifejezés is megjelenik, akkor feltevés szerint az alapszerkezetben egy konstituenst alkotnak, amely tehát egy *pP* projekció. A (25) alatti

zárójelezett kifejezés ezt mutatja be: az igekötő a *p* fejben, az illativusi rag pedig egy direkcionális P fejben van (ahol az előbbi fejkezdetű, míg a PP fejevégi szerkezet).

(25) a. [_{pP} el [_{PP} [_{DP} az erdő] –be]]

A *pP* funkcionális projekció lényegében megfelel a Ramchand – Svenonius (2002) által javasolt PrtP (=Particle Phrase) projekciónak, és mivel specifikálójában vezetődik be a belső argumentum, funkcionálisan egy kismondatnak (Den Dikken 1995) vagy RelP-nek (Relator Phrase, Den Dikken 2006) felel meg, hiszen a belső argumentum a *pP* alanya. A kismondatok szerkezetét (26) alatt látjuk, ez a kismondat jelenik meg azután a *megy* mozgásige vonzataként a (18b) mondatban, és a kismondat alanya egyben a mozgásige alanya lesz.

Történetileg az adpozíciók (névutók, igekötők, helyhatározószók) grammatikalizációja több lépésen mehet keresztül, és leírható az ún. prepozíciós ciklussal (l. Waters 2009 elemzését az angol prepozíciókról). Az igekötők kialakulása része ennek a ciklusnak (vö. Hegedűs 2015) azáltal, hogy (szemi-)lexikális adpozíciókból – azaz P fejekből – alakulnak ki. Ez gyakran szemantikai változással jár, egyes esetekben az elem teljes szemantikai kifakulásával (bleaching). Ilyen a magyarban a *meg* igekötő esete, melynek eredeti direkcionális jelentése teljesen elveszett, amit az is mutat, hogy ma már nem adható hozzá produktívan mozgásigékhez, csak lexikalizálódott elemekben él tovább a direkcionális jelentése. Szerkezetileg pedig azt jelenti a változás, hogy az eredeti direkcionális P fejből *p* fej alakul ki. A *p* pedig a látható szintaxisban komplex predikátumot alkot az igével a magyarban.

5.2 Összetett állítmányok

Az SOV nyelvekben a VP fejevégi, azaz a referenciális és a nem-referenciális argumentumok is az ige előtt jelennek meg (bár az adjunktum szerepű PP-k gyakran extraponálhatók). Ha az ősmagyar még SOV szórendű nyelv volt, feltehetjük, hogy a többi vonzattal együtt, a kismondati vonzatok is az ige előtt helyezkedtek el (levezetve vagy ott generálva). É. Kiss (2011, 2013) meggyőzően érvel amellett, hogy az ősmagyar kor elejére a referenciális kifejezések gyakran posztverbálisak voltak, jobbra történő topikalizációnak vagy nehéz-NP-mozgatásnak (heavy NP-shift) köszönhetően, és ez lehetett a SVO alapszórendhez vezető újraelemzés fontos kulcsa.

Az írásos korszak elején számos igekezdetű mondatot találunk, ami ezt támasztja alá – az argumentumok posztverbálisan jelennek meg. Olyan mondatok is vannak azonban,

amelyekben az ige előtt nemcsak eset nélküli tárgyat találunk (l. a 3.1 alfejezetet), hanem az igekötő is az ige előtt van. Ez azonban csak igeneves mondatokban fordul elő, finit mondatokban nem. A (27) alatti példák ezt illusztrálják.

- (27) a. es feye **le hayttuan** tystesen fogada zent attyanac engedelmesseget (JókK 13)
b. es azoc legottan *haloioc* **meg-haguā** (MünchK 10rb)

Az ilyen szórendű mondatok szerkezetében az ige vonzata, amit egy kismondatként elemzek, az ige előtt jelenik meg. Ez is az OV szerkezet maradványa, ahol is nemcsak a belső argumentum, hanem a másodlagos predikátum is preverbális – hasonlóan a mai OV szórendű germán nyelvek szórendjéhez. A hollandban például az adjunktum szerepű PP-k könnyen extraponálhatóak, azonban a predikatív PP-k szigorúan az ige előtt helyezkednek el (Koster 1994).

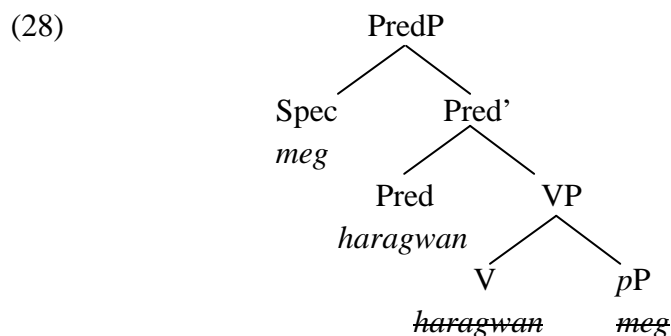
Az igekötők egyrészt abban különböznek az átlagos vonzatoktól, hogy nem referenciális kifejezések, hanem predikatívak (szemben pl. a határozott tárgyakkal), másrészt pedig könnyűek. Emiatt nem szoktak a nehéz NP vonzatokra jellemző jobbra való mozgáson átmenni azokban a nyelvekben sem, ahol ez a mozgás jellemző. Kroch–Taylor (2000) ezen okok miatt használja az angol igekötők igéhez való pozícióját annak diagnosztizálására, hogy VO szórendről beszélhetünk-e már a változások során: mivel az igekötők nem mozognak jobbra a fenti okok miatt, ha az ige mögött látjuk őket a felszíni szerkezetben, akkor ott is voltak generálva.

Az ómagyarban az esetek többségében az ige előtt áll az igekötő a semleges mondatokban, míg a referenciális vonzatok gyakran az ige mögött jelennek meg. Feltételezésem szerint ez a szembenállás lehetett a nyelvelsajátítók segítségével ahhoz, hogy az ige előtti pozíciót ne argumentumpozícióként elemezzék. A vonzatoknak nem kellett az igével lokális viszonyban ellenőrizni a \varnothing -jegyeiket. Az ige előtti pozíció nem is a funkcionális bal periféria része, habár az ómagyar korra már az is nagyrészt kialakult. Az, hogy az igekötők következetesen az ige előtt jelentek meg ekkor is, annak a jele, hogy a pozíció átelemeződött egy új funkcionális pozícióvá, a predikátumok felszíni helyévé, ahová azért mozognak, hogy az igével komplex predikátumot alkossanak.

Az igekötő szintaktikai pozíciója számos különböző elemzést kapott az utóbbi évtizedekben. É. Kiss (2004, 2006) elemzését követve másodlagos predikátumnak tekintem őket, mozgásukat pedig predikátummozgatásnak.⁴ A történeti változást pedig arra vezetem vissza, hogy az eredetileg kötelezően preverbális argumentumpozíció újraértelmeződött egy preverbális predikatív pozícióvá: mivel a predikatív vonzatok nem mozogtak jobbra, ezért az ige előtti helyzetük az igével alkotott összetett állítmány képzésének helye lett.

⁴ Az igekötő felszíni pozícióját többen aspektuális pozícióként elemzték (l. Piñon 1995, É. Kiss 2002, Alberti 2004) amiatt, hogy az igekötő többnyire telicizáló, perfektivizáló funkciójú elem. Ezzel az elemzéssel szemben érvel É. Kiss (2004, 2006) is, amikor azt állítja, hogy az igemódosítók egységesen elemezhetők, ha predikátummozgatásnak tekintjük a mozgásukat, a levezetett pozíciójukat pedig PredP-nek. Ezzel azok az igemódosítók is egységesen kezelhetők, amelyek nem aspektuális szerepűek – például a kopulás mondatok DP és AP predikátumai vagy a puszta névszói tárgyak –, azonban szintaktikailag az igekötőkkel azonos szórendűek.

Zwart (1993) és Koster (1994) a holland másodlagos predikátumok ige előtti helyének levezetésére javasoltak egy funkcionális projekciót, amelyet PredP-nek neveztek el (Predicative Phrase). Ennek fejébe mozog az ige, specifikálójába pedig a predikatív elem, hogy lokális viszonyba kerüljön az igével. É. Kiss (2004, 2006) elemzését, valamint Surányi (2009) kétlépcsős levezetését követve és kiterjesztve, az ómagyar semleges mondatok ige-kötő-ige sorrendjének levezetésére is ezt az elemzést javaslom: az ómagyarban is a felszínen létrejönnek az összetett állítmányok azáltal, hogy az ige-kötő a PredP specifikálójába, az ige pedig a Pred fejébe mozog. A (30) alatti ágrajz illusztrálja a konfigurációt.

Azok az esetek, amikor úgy tűnik, hogy nem ment végbe az ige-kötő mozgatása (mint például a (18) alatti mondatok), két szempontból is kivételesek lehetnek. Egyrészt lehetséges, hogy az ige mögött álló elem még nem ige-kötő, hanem direkcionális adpozíció. Szerkezetileg az ige-kötők különböznek az irányjelölő névutóktól, ugyanis míg az utóbbiak a hely- vagy irányjelölő P fejen illesztődnek be a szerkezetbe, az ige-kötők magasabban, a *p* funkcionális fejen vannak.⁵ Ahogyan azt majd a következő alfejezetben látni fogjuk, a nem ige-kötői direkcionális vonzatok nem kötelezően az ige előtt jelentek meg meg ebben a korban, ellentétben mai szórendi viselkedésükkel.

A másik lehetőség pedig az, hogy ezek nem semleges mondatok, hanem aspektuális szempontból jelöltek, például folyamatos eseményt fejeznek ki. Az ige-kötők mozgatása a telikus események felszínen is látható kódolása, az ige-kötő és ige kapcsolatából létrejövő összetett állítmányok az esetek túlnyomó többségében telikusak. Ezzel szemben a folyamatos aspektusú események ige – ige-kötő szórendűek ma is.

Ugyanakkor érdekes kivételt jelentenek azok a mondatok is, amelyekben az ige-kötő nem-semleges mondatban is az ige előtt áll. Ilyenek azok a tagadó és felszólító mondatok, amelyeket a 4.2.2 alfejezetben tárgyaltunk. A kivételes szórendű tagadó mondatokban az ige-kötő nem közvetlenül az ige előtt található, hiszen a tagadószó közbeékelődik. Az ilyen szerkezetek a mai magyarban is előfordulnak, l. (29), és É. Kiss (2011, 2013) elemzése szerint az ómagyarban is archaikusnak tekinthetők. Gugán (ebben a kötetben) vizsgálatai szerint ez a gyakoribb szórend az ómagyar szövegekben – kivéve a Huszita bibliákat Ma jelölt szórendről

⁵ A helyjelölő P fejeket Place vagy P_{Loc} fejként szokás felvenni, míg az irányjelölőket Path vagy P_{Dir} fejként (Den Dikken 2010, Svenonius 2010. Jelen tanulmány céljai szempontjából nem szükséges ez a különbségtétel, de feltételezem, hogy a magyar PP-k szerkezetében is meg kell különböztetnünk Place és Path fejeket, ahol az utóbbi az előbbinél magasabban van a szerkezetben (l. Hegedűs 2013-at a *pP* belső szerkezetének részleteiről).

van szó, amelyet szemantikai-pragmatikai jelöltsége miatt nem minden kontextusban lehet tagadásra használni.

(29) **El** nem **áru**lom senkinek a titkod!

A felszólító mondatokra is találunk még mindig olyan eseteket, amikor igekötő-ige szórenddel állnak, ezt illusztrálja a (30)-as mondat.

(30) Aztán **meg-edd** a spenótot!

A mai magyar felszólító mondatok elemzésében az ige egy magasabb funkcionális fejbe mozog, ezzel jön létre az általános (nem-semleges) ige-igemódosító szórend. Az olyan mondatokban, mint a (30)-as, az ige alacsonyabban marad. Mivel ezeknek a mondatoknak az átlagos felszólító mondatoktól különböző szemantikai-pragmatikai tulajdonságaik vannak, Dömötör és Varga (2014) azt állítják, hogy nem valódi felszólító mondatokról van szó, ugyanis a mondatnak nincs felszólító illokúciós ereje. Ezzel magyarázzák a szórendi tulajdonságokat is.

Az igekötők szórendi viselkedése semleges és nem-semleges mondatokban tehát megmagyarázható az igekötő kötelező mozgásával, amely azonban már nem argumentummozgatás, hanem az összetett predikátumok létrehozásának módja, azaz predikátummozgatás.

6 A predikátummozgatás általánosítása

Az igekötőkön kívül a puszta főnévi argumentumok (amelyek mindig belső argumentumok, É. Kiss 2006), valamint a predikatív PP-k, NP-k és AP-k is az ige előtti pozícióban jelennek meg a mai magyar semleges mondatokban; ezek az ún. igemódosítók.

Ahogy az az előző alfejezet megmutatta, az igekötők viszonylag egységes viselkedést mutatnak az ómagyarban is. A többi predikatív konstituens esetében azonban nagyobb szórendi variációt találunk. A szórendi variáció szövegenként különböző lehet, de mindenképp szabadabb a szórend, mint a mai magyarban. A semleges mondatokban gyakran preverbális helyzetben vannak a nem-igekötői igemódosítók, de gyakran az ige mögött helyezkednek el. Akár egy szövegen belül is szabad variációt találunk abban, hogy egy semleges mondatban hol jelenik meg az igemódosítói elem. Például a kopulás mondatok főnévi és helyhatározói predikátumai hol az ige előtt vannak, mint a (31)-ben, hol az ige mögött, mint a (32)-es mondatban, mindenféle látható szabályszerűség nélkül.⁶

(31) a. mert halazoc valanac (MünchK 10rb)

b. ρ etke ke(dig) vala saska es vad méz (MünchK 9va)

⁶ A (31b) mondatban a szórendet talán magyarázhatja az, hogy mellérendelő szerkezetet találunk a posztverbális predikátumban, azaz „nehéz” NP-vel van dolgunk. A mai szintaktikiai szabály ezt nem veszi figyelembe, az ilyen predikátumok is preverbálisak. A (32b) mondata gyakran szerepel bibliai szövegekben, emiatt szinte idiomatikusan, rögzített szórenddel fordul elő sokáig.

- (32) a. kic a hazban vadnac (MünchK 11ra)
 b. ki vagon mennècbèn (MünchK 11ra)

Ugyanannak a szövegnek két fordítása között is különbségeket találunk, így például a Münchener-kódex és a Jordánszky-kódex Máté evangéliumában több helyen eltérő sorrendben fordul elő az igemódosító és az ige. A (33) alatti mondatpárból az első mondatban – amely a korábbi szövegből származik – az ige mögött találjuk a helyjelölő predikátumot, míg a (b) mondatokban az ige előtt áll. Ezzel szemben a (34)-es mondatpárban, a Jordánszky-kódexből származó (b) mondat az, ahol az irányt jelölő predikatív komplemetum posztverbális a semleges mondatban, és az (a) szórend felel meg a mai semleges szórendnek.

- (33) a. es vala ot Herodes megholtiglan (MünchK 9ra)
 b. es ot len herodesnek halalaygla (JordK 359)

- (34) a. es a tømloçbè èrèstessèl (MünchK 11rb)
 b. es vettessel az temleczben (JordK 367)

A Münchener kódex Máté evangéliumában megszámloltam az első 500 igemódosítói szerepű elemet (azaz minden predikatív szerepű elemet a 2. alfejezet klasszifikációja szerint). Az 500 elemből 265 volt igeikötő, 235 pedig más predikatív elem. Disztribúciójukat az 1. táblázat összegzi.

1. Táblázat

Szórend	Igekötő	Más igemódosító
preverbális semleges	204	103
preverbális nem-semleges	17	4
posztverbális nem-semleges	41	42
posztverbális semleges	3	86
Összesen	265	235

Azokat nevezem „preverbális nem-semleges” szórendűnek, ahol az ige előtt áll az igemódosító nem-semleges mondatokban (pl. *be-menj* felszólító mondatban, (23)). A 17 ilyen adat közül 10 tagadó mondatban fordul elő a tagadószt megelézőve (de 11 NEG-V-PRT szórendű mondatot is találunk a „posztverbális nem-semleges” szórendű adatok között), 7 pedig felszólító mondat (amely mellett 21 ige-igeikötő szórendű felszólító mondat is van). A „posztverbális semleges” (pl. *menének el*, (18a)) igeikötőt tartalmazó adatok között van olyan, amelyik progresszív aspektusú értelmezést kaphat, és közös tulajdonságuk, hogy mindegyikben az *el* igeikötő szerepel, amelynek egyértelműen direkcionális jelentése van, így ezekben akár mozgásigék PP komplementuma is lehet – azaz előfordulhat, hogy nem mindig igeikötő a mondatban. Ez utóbbira példa a (35) alatti tagmondat is, ahol látszólag semleges (legalábbis fókusz és tagadást nem tartalmazó, kijelentő) mondatban a *le* igeikötő az ige mögött áll.

(35) es zallot **le** (MünchK 13vb)

A többi igemódosító előfordulásában sokkal nagyobb szórendi variációt találunk. Csak 4 elem fordul elő ige előtti pozícióban olyan helyen, ahol első ránézésre nem várnánk („preverbális nem-semleges”), és ezek mindegyike lehetséges, hogy fókusz vagy kontrasztív topik interpretáció miatt van ott, vagyis a bal periférián van, nem pedig az igemódosítói pozícióban. 86 esetben azonban az ige mögött találjuk az elemet látszólag semleges mondatokban. Ezekben az esetekben úgy tűnik, szabad variációról van szó, vagyis nincsen valami szabályszerűség mögötte. Ez pedig azt jelenti, hogy ezeknek az igemódosítóknak a nyelv ezen stádiumában (legalábbis ebben a nyelvjárásban) nem volt kötelező az ige elé mozogniuk.

Ahhoz, hogy az igekötők és a többi igemódosító közötti különbség mértékéről és annak okáról számot adhassunk, további kutatásra van szükség. Úgy tűnik azonban, hogy az igemódosítók ige előtti semleges helyzetének megszilárdulásában az igekötők szórendje volt a fix pont, és ez vezette az újraelemzést a predikátummozgatás általánossá válása felé. Az, hogy a könnyű, nem-referenciális igekötők mindig az ige előtt álltak semleges mondatokban az OV–VO szórendi változás során is, a szintaktikai pozíció újraelemzéséhez vezetett. A VO szórendben a predikatív komplementumok és másodlagos predikátumok felszíni szórendjének levezetése pedig az általánossá vált predikátummozgatás eredményeként jött létre.

7 Összegzés

Összefoglalásként azt mondhatjuk tehát, hogy az ómagyar korra lezajlott OV–VO szórendi változás ellenére az igekötő és az ige szórendje nem változott meg a magyarban, ugyanis a régi preverbális argumentumpozíció újraelemződött egy predikatív pozícióvá. Ez az új pozíció a szintaktikai komplex predikátumok létrehozásának helye, a specifikálójába történő mozgatás pedig predikátummozgatás. A mai magyarra korábban javasolt elemzéseket az ómagyarra adoptálva, azt állítottam, hogy az igekötők az ómagyarban egy funkcionális projekció, a PredP, specifikálójába mozognak, míg az ige a Pred fejbe mozog. Az igekötők esetében már az ómagyarban is kötelező ez a szórend, a más szórendű semleges mondatok kivételes esetek, melyek többnyire független tényezőkkel magyarázhatóak.

A nem igekötői igemódosítók szórendi viselkedését vizsgálva azt láttuk, hogy azoknak még nem kötelező semleges mondatokban az ige előtt állniuk, szórendjük nagyobb variációt mutat, mely variáció az eddigi vizsgálataim alapján nem magyarázható független tényezőkkel, vagyis valódi szórendi variációról van szó esetükben.

Ez alapján azt feltételeztem, hogy a predikátummozgatás – és a preverbális pozíció újraelemzése – elsőként az igekötőknél alakult ki, majd általánossá vált minden predikatív összetevőre. Az, hogy a mozgatási szabály mikorra vált teljesen általánossá, illetve, hogy az igekötők után minden más predikatív elemre egyszerre terjedt-e ki a kötelező mozgatás, vagy találhatunk további átmeneteket, még további vizsgálatokat igényel.

Forrásjegyzék

- BécsiK** *Bécsi kódex*. 1416 u./1450 k. Közzéteszi Mészöly Gedeon. Új Nyelvelmléktár 1. MTA, Budapest, 1916.
- HB** *Halotti beszéd és könyörgés*. 1195 k. Benkő Loránd: *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegei*. 47-49. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. Újabb olvasat: Abaffy Erzsébet: Korai kis szövegeink újabb olvasata. *Magyar Nyelv* 86 (1990) 124-127.
- JókK** *Jókai-kódex*. 1372 u./1448 k. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. Balázs János. *Codices Hungarici* 8. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981.
- JordK** *Jordánszky-kódex*. 1516-1519. *A Jordánszky-kódex bibliafordítása*. Sajtó alá rendezte és kinyomtatta: Toldy Ferenc, az eredetivel összevetette, és előszóval ellátta: Volf György. Régi magyar nyelvemlékek 5. Buda, 1888.
- MünchK** *Müncheneri kódex*. 1466. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt. Közzéteszi Nyíri Antal. *Codices Hungarici* 7. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

Hivatkozások

- Ackerman, Farrell – Gert Webelhuth 1998. *A Theory of Predicates*. CSLI Publications, Stanford.
- Alberti Gábor 2004. Climbing for Aspect – with no Rucksack. In: Katalin É. Kiss – Henk van Riemsdijk (szerk.) *Verb Clusters. A study of Hungarian, German and Dutch*. 253-289. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Brody, Michael 1990. Remarks on the Order of Elements in the Hungarian Focus Field. In: Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 3: Structures and Arguments*, 95-122. JATE, Szeged.
- Brody, Michael 1995. Focus and Checking Theory. In: Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 5*, 29-43. JATE, Szeged.
- Broekhuis, Hans – Veronika Hegedűs 2009. Predicate movement. *Lingua* 119: 531-563.
- Dikken, Marcel den 1995. *Particles. On the Syntax of Verb-Particle, Triadic, and Causative Constructions*. Oxford University Press, New York/Oxford.
- Dikken, Marcel den 2006. *Relators and Linkers: The Syntax of Predication, Predicate Inversion, and Copulas*. The MIT Press, Cambridge, MA.
- Dömötör Éva – Varga Diána 2014. Főmondati kötőmód diskurzuspartikulákkal. In: Gécseg Zsuzsanna (szerk.): *Lingdok 13. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. 27-46. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged.
- É. Kiss Katalin 1992. Az egyszerű mondat szerkezete, In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. 79–178. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin 2002. *The Syntax of Hungarian*. Oxford University Press, Oxford.
- É. Kiss, Katalin. 2004. Egy igekötőelmélet vázlata. *Magyar Nyelv* 50:15–43.
- É. Kiss, Katalin. 2006. The function and the syntax of the verbal particle. In: Katalin É. Kiss (szerk.) *Event Structure and the Left Preiphery. Studies on Hungarian*, 17–55. Springer, Dordrecht.

- É. Kiss Katalin 2010. Is free postverbal order in Hungarian a syntactic or a PF phenomenon? In: Nomi Erteschik-Shir – Lisa Rochman (szerk.) *The Sound Patterns of Syntax*. 53-71. Oxford University Press, Oxford.
- É. Kiss Katalin. 2011. Az ősmagyar SOV-tól az ómagyar (TQF)VSO-ig. In: É. Kiss Katalin and Attila Hegedűs (szerk.) *Nyelvelmélet és diakrónia*. 85-102. PPKE BTK elméleti Nyelvészeti Tanszék - Magyar Nyelvészeti Tanszék, Piliscsaba.
- É. Kiss Katalin 2013. From Proto-Hungarian SOV to Old Hungarian Top Foc V X*. *Diachronica* 30: 202-231.
- Elenbaas, Marion 2006. *The Synchronic and Diachronic Syntax of the English Verb-Particle Combination*. PhD disszertáció, Radboud University Nijmegen.
- Farkas, Donka – Henriette de Swart 2003. *The Semantics of Incorporation. From Argument Structure to Discourse Transparency*. CSLI, Stanford.
- Hegedűs, Veronika 2013. *Non-verbal predicates and predicate movement in Hungarian*. Doktori disszertáció, Tilburg University.
- Hegedűs, Veronika 2015. The grammaticalization of postpositions in Old Hungarian. In: Theresa Biberauer – George Walkden (szerk.) *Syntax over Time: Lexical, Morphological and Information-Structural Interactions*. 72-85. Oxford University Press, Oxford.
- Horvath, Julia 1986. *FOCUS in the Theory of Grammar and the Syntax of Hungarian*. Foris, Dordrecht.
- Kálmán, László 1985a. Word Order in Neutral Sentences. In: Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 1*. 13-23. JATE, Szeged.
- Kálmán, László 1985b. Word Order in Non-Neutral Sentences. In: Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 1*. 25-37. JATE, Szeged.
- Kayne, Richard 1994. *The Antisymmetry of Syntax*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Kemenade, Ans van – Bettelou Los 2003. Particles and Prefixes in Dutch and English. In: G. Booij – J. van Marle (szerk.) *Yearbook of Morphology 2003*. 79-119. Kluwer, Dordrecht.
- Komlósy, András. 1992. Régensek és vonzatok In: Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*. 299-527. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Koster, Jan 1994. 'Predicate Incorporation and the Word Order of Dutch'. In: G. Cinque, J. Koster, J.-Y. Pollock, L. Rizzi, R. Zanuttini (szerk.) *Paths Towards Universal Grammar. Studies in Honor of Richard S. Kayne*. 255-276. Georgetown University Press, Washington D.C.
- Kroch, Anthony – Ann Taylor 2000. Verb-object order in Early Middle English. In: Susan Pintzuk, George Tsoulas, Anthony Warner (szerk.) *Diachronic Syntax: Models and Mechanisms*. 132-163. Oxford University Press, Oxford.
- D. Máta Mária 1991. Az igekötők. In: Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*. 433-441. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- D. Máta Mária 1992. Az igekötők. In: Benkő Loránd (szerk.) *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika*. 662-695. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- D. Máta Mária 2003. Szófajttörténet. In: Kiss Jenő – Ferenc Pusztai (szerk.) *Magyar nyelvtörténet*. 393-429. Osiris Kiadó, Budapest.
- Piñón, Christopher 1995. Around the Progressive in Hungarian. In: Kenesei István (szerk.) *Approaches to Hungarian 5*. 153–191. JATEPress, Szeged.

- Ramchand, Gillian – Peter Svenonius 2002. The Lexical Syntax and Lexical Semantics of the Verb-Particle Construction. In: L. Mikkelsen – Christopher Potts (szerk.) *WCCFL 21 Proceedings*. 387-400. Cascadilla Press, Somerville, MA.
- Riemsdijk, Henk van 1990. Functional prepositions. In: Harm Pinkster – Inge Genee (szerk.) *Unity in diversity: papers presented to Simon C. Dik on his 50th birthday*. 229-241. Foris, Dordrecht.
- Surányi Balázs 2006. Hungarian as a Japanese-type scrambling language. In: Christopher Davies, Amy Rose Deal – Youri Zabbal (szerk.) *Proceedings of NELS 36*. 561-574. GLSA, Amherst.
- Surányi Balázs 2009. Verbal particles inside and outside vP. *Acta Linguistica Hungarica* 56: 201-249.
- Svenonius, Peter. 2010. Spatial P in English. In: Guglielmo Cinque – Luigi Rizzi (szerk.) *Mapping Spatial PPs. The Cartography of Syntactic Structures, Volume 6*. 127–160. Oxford University Press, Oxford.
- Varga, Diána 2011. A mód, a modalitás és az imperatív operátor viszonya magyar felszólító mondatokban. In: Parapatics Andrea (szerk.) *Félúton 7. Konferencia Kötet*. Budapest, ELTE-BTK.
- Waters, Cathleen 2009. The preposition cycle in English. In: Elly van Gelderen (szerk.) *Cyclical Change*. 285-300. Benjamins, Amsterdam.
- Zwart, Jan-Wouter 1993. *Dutch Syntax: A Minimalist Approach*. PhD disszertáció, University of Groningen.